

Gheorghe Madan – agent al Imperiului Rus

Gheorghe NEGRU, prof. univ. dr., Chișinău

„Agent personal” al guvernatorului Basarabiei. Cazul Sergiu Cujbă

Revenit din România în Basarabia ca delegat al Expoziției Generale Române pentru Rusia, Gheorghe Madan s-a manifestat, inițial, ca „agent personal” al guvernatorului Basarabiei. Aflăm aceasta din adresa „strict secretă” nr. 62 (din 11 iulie 1909) a locotenent-colonelului Afanasiev, șef al punctului de frontieră din or. Ismail, trimisă șefului Direcției de Jandarmi a guberniei Basarabia. „Guvernatorul Basarabiei, scria locotenent-colonelul Afanasiev, m-a rugat, prin adresa din 19 aprilie 1907, nr. 7651, să-l ajut pe agentul personal Gh. V. Madan, redactor și editor al ziarului *Moldovanul*, editat la Chișinău, să treacă peste hotare. Rog să fiu informat dacă Madan este și astăzi în această funcție, căci, în caz contrar, trebuie să dau dispoziție la punctul de frontieră încredințat mie”¹.

Nu știm exact din ce moment și cât timp a activat Gh. Madan în „funcția” de „agent personal” al guvernatorului Basarabiei. Putem doar presupune că și-a început colaborarea cu autoritățile imperiale în 1906, după ce s-a întors din România, având, probabil, aceeași funcție până la căderea țarismului: din acest „serviciu” nu se putea pleca oricum și oricând. Unul dintre momentele ce confirmă activitatea de agent a lui Gh. Madan este rolul lui în expulzarea lui Sergiu Cujbă în România. Militantul basarabean a oferit un interviu (publicat la 24 decembrie 1906) care atestă că la adunarea generală a *Societății de Cultură Moldovenească* din 10 decembrie 1906, acesta, proaspăt revenit din România, având funcția de redactor la ziarul *Basarabia*, pledase pentru înființarea cât mai urgentă, în Basarabia, a școlilor moldovenești. „Întrebarea despre școală, spunea S. Cujbă, este pentru noi [un] lucru de viață și de moarte. Toate popoarele își au școlile lor, numai oropsitul popor moldovenesc stă de o parte și nu poate să-și crească însușirile minunate cu care a fost dăruit. Dar în ziua de astăzi un popor care nu se ține în rând cu celelalte în lupta culturală e merit să piară și așa va pieri și poporul moldovenesc, dacă nu se vor lua măsuri hotărâtoare și neîntârziată ca școlile în Basarabia să fie o realitate”². Era o viziune ce contravenea celei pe care o promovau o serie de vorbitori, inclusiv Gh. Madan, care se împotriveau deschiderii de școli moldovenești pe motiv că „nu sunt abecedare, profesori și bani”³. În cadrul discuțiilor, S. Cujbă a replicat că „abecedare și cărți sunt de ajuns și foarte bogate în țările românești vecine, unde cultura e de zeci de ani”; că „profesori se angajează să stăruie să se trimită din România” și că mijloace „se vor găsi, căci nu se îndoiește de iubirea de neam a membrilor din societate”.

S. Cujbă a propus liste de subscripție, serbări și alte modalități de a strânge fonduri, iar când d. avocat Gavriliță s-a arătat „gata să dea 50 ruble pentru școli”, a anunțat cu tărie: „Iată ce poate face pilda moldovenilor iubitori de neam...” și a propus „să se facă chiar acum o subscripție care într-adevăr adună câteva sute de lei...”⁴. În cadrul acelei adunări s-a hotărât ca, începând cu 1 ianuarie 1907, la Chișinău să se deschidă o școală moldovenească „ca o pildă pentru tot poporul”⁵.

Sergiu Cujbă mai relatează că „a doua zi dimineața, a fost chemat la șeful jandarmeriei, faimosul Vasilief, și i s-a dat ordin ca, imediat, cu trenul de 8,25, fără să-și îmbrățișeze prietenii, fără să-și întocmească interesele, să părăsească pentru totdeauna pământul basarabean, pentru că, în caz contrar, va fi trimis în Siberia. Orice opuneri, orice obiecții, orice dovezi erau de prisos. „Am ordine superioare, îl informă sever șeful jandarmeriei, îmi fac datoria”... La gară, cu ochi umezi, l-au întovărășit toți prietenii și n-a fost despărțire mai duioasă”⁶.

Referindu-se la același eveniment din 10 decembrie 1906, guvernatorul A. Haruzin menționa la 15 ianuarie 1907 într-o scrisoare „strict secretă” pe care o expedia directorului Departamentului de Poliție, M. I. Trusevici: „Sus-numitul Cujbă, venit din România, luând cuvântul la ședința amintită, și-a permis să propună în mod deschis un program de propagandă cu scopul de a insufla poporului idei românofile. În ziua următoare, informându-mă exact despre acest lucru de la persoane care merită toată încrederea, i-am propus lui Cujbă, prin intermediul Direcției de Jandarmi, să părăsească imediat teritoriul Basarabiei. Plecarea lui Cujbă în România s-a produs în aceeași zi...”⁷.

Cu siguranță, una dintre persoanele care, în opinia guvernatorului Basarabiei, “meritau toată încrederea” era Gh. Madan. În toamna anului 1909, deja agent cu acte în regulă al Departamentului de Poliție, Gh. Madan, care activa sub pseudonimul *Zagranicinai*, evoca în raportul nr. 414 celebra ședință din 10 decembrie 1906, mărturisind: „Societatea Moldovenească nu a dorit să se pronunțe împotriva politicării problemei culturii. Iar când în decembrie 1906, la adunarea generală a acestei societăți, am vorbit împotriva cuvântării separatiste a agentului român, avocatul Cujbă, cuvintele mele au fost întâmpinate cu indignare. E destul să vezi cine erau atunci membrii *Societății Moldovenești* ca să înțelegi enorma importanță a acelei manifestații”⁸.

În articolul *Un mucenic național de contrabandă*, publicat în nr.1 al ziarului *Moldovanul* din 14. 01. 1907, semnat cu pseudonimul *Diplomat*, Gh. Madan, în intenția de a scoate „basma curată” „înalta oblăduire a Basarabiei” și de a restabili adevărata istorie a mișcării național-culturale a

moldovenilor din Basarabia, denaturată, în opinia lui, de S. Cujbă în interviul deja citat, motivează repatrierea forțată a lui S. Cujbă prin „indeletnicirile” acestuia „atât la gazeta *Basarabia*, cât și în societate”. „Mai zilele trecute, scrie Gh. Madan, unele gazete din București (între care și *Patriotul*, care trece drept gazetă personală a primului-ministru G. Cantacuzino), au fost pline – sub formă de interviu – de aiurelile unui domn Sergiu Cujbă, cinovnic al Băncii Populare din București. Acest fruntaș basarabean (!) – căci așa se întitulează domnia sa – a stat câteva luni în Chișinău, și deoarece îndeletnicirile sale atât la gazeta *Basarabia*, cât și în societate au fost, pesemne, găsite de cei în drept – *negru pe alb* – incompatibile cu calitatea sa de supus și funcționar al unui stat strein; a fost pofțit frumos să părăsească Basarabia. Odată ajuns peste Prut, *inimosul luptător*, lansează o pustie de articole în care, pe lângă că afirmă neadevăruri sfruntate și clevețește înalta oblăduire a Basarabiei, face o istorie falsă, necinstită a mișcării culturale-naționale a moldovenilor din Basarabia... Noi vroim să facem în Basarabia treabă; și avem nevoie de ajutor cultural, nu de acea politică proastă, care se face de patruzeci de ani în România și a cărei roade – bine le cunoaștem. Și cum de nu știu frații noștri atâta lucru, că guvernul unei țări poate să aibă multe neînțelegeri – mari și mici – cu cetățenii săi, și el discută cu ei, îi ascultă; când însă vine *streinul* de se amestecă, atunci, orice guvern din orice țară, nu stă de vorbă, ci îi arată scurt ușa – „afară”!”⁹.

După cum se poate constata din raport și din articol, Gh. Madan, deși nu neagă că „avem nevoie de ajutor cultural”, trece inopinat în tabăra adeptilor rusificării moldovenilor, identificând, ca și faimosul P. Crușevan, ideea deschiderii școlilor moldovenești în Basarabia cu „separatismul”.

„Cazul Sergiu Cujbă” demonstrează că, asemeni politicii cercurilor oficiale ale Imperiului Rus, activitatea lui Gh. Madan, „agentul personal” al guvernatorului Basarabiei („ochii și urechile Imperiului Rus”), nu putea să nu fie orientată spre menținerea cât mai mult timp a moldovenilor din Basarabia în captivitatea ideilor imperiale și a ignoranței, spre stoparea procesului de dezvoltare culturală și națională, spre contracararea influenței României și a românismului modern.

Corespondența dintre ministrul de interne al Regatului Român și diverse instituții din țară cu scopul de a se informa asupra cetățeniei și activității lui Gheorghe Madan

Rolul lui Gh. Madan în „cazul Cujbă”, orientarea politică pro-imperială a articolelor publicate, începând cu 14 ianuarie 1907, în ziarul *Moldovanul*, erau evidente. Or, în timp ce se aflase în România, Gh. Madan a criticat politica promovată de Imperiul Rus în Basarabia, prezentându-se drept susținător al intereselor naționale ale românilor basarabeni. Observând că Gh. Madan și-a schimbat comportamentul și modul de gândire, membrii *Societății pentru Ajutorul Românilor din Basarabia Milcovul*, au adoptat în

februarie 1907 următorul document: „Având în vedere că d. Gheorghe Madan a intrat în legătură cu niște persoane din Basarabia, dușmănia cărora în contra dezrobirii naționale și civice este cunoscută; având în vedere că acest domn stă în relații cu d. Vasilieff, colonel de jandarmi din Chișinău, *Societatea Românilor din Basarabia Milcovul* îl exclude din sânul său și face cunoscut tuturor românilor despre această a sa hotărâre”¹⁰.

Conducerea Societății și-a făcut publică decizia, comunicând-o unor persoane publice importante din Basarabia și România, inclusiv autorităților române. Astfel, la 26 februarie 1907, șeful poliției punctului de frontieră Ungheni, Gh. Eraclide, expedie ministrului de interne de la București o telegramă confidențială, comunicată și primului-ministru, informând că „o societate din București, intitulată *Societatea pentru Ajutorul Românilor din Basarabia Milcovul*, ne semnalează anonimă pe Gheorghe Madan ca dușman al intereselor românilor. Numitul se servea până acum de pașaport românesc și anume ultimul [cu nr.] 4217 din 29 decembrie 1905, eliberat [de] prefectura poliției capitalei. Ieri, 25 [februarie] anul curent, [s-a] prezentat la intrare cu pașaportul rusesc [nr.] 14 din 20 februarie 1907, eliberat [la] Chișinău, valabil [pentru] mai multe treceri ce se dă numai la bogătași și, cum [documentul] nu era vizat [de] Consulatul român [de la] Odesa, i-am refuzat trecerea și rog [să] ordonați: dacă prezentându-se și cu pașaportul vizat nu ar fi bine să-i refuzăm intrarea, dându-se ordine și la celelalte frontiere”¹¹.

La 27 februarie și respectiv la 5 martie 1907, Ministerul de Interne, Direcțiunea Administrației Generale a Personalului și Poliției Generale, Serviciul Poliției Generale și Statisticii îi trimite prefectului poliției capitalei copia telegramelor primite de la șeful poliției punctului de frontieră Ungheni și copia deciziei Societății *Milcovul*, solicitându-i „relațiuni” cu privire la Gh. Madan¹². Prefectul poliției capitalei, R. Voinescu, care deja fusese informat direct de la sursă despre excluderea lui Gh. Madan din rândurile membrilor Societății *Milcovul*, se afla în posesia unui „Interogator [din 17 martie 1906] pentru stabilirea identității individului George Madan”. Din acest document, copia căruia fusese expediată și ministrului de interne, aflăm că Gh. Madan, de naționalitate român, era supus rus; a învățat la Seminarul Teologic din Chișinău(!), a absolvit Conservatorul de Declamații din București; cunoștea limba rusă, română, bulgară, franceză; ocupația lui principală era cea de funcționar, dar activa și ca publicist, și ca artist dramatic. A intrat în România clandestin, în 1901(!), pe la punctul Ungheni, ca refugiat politic. Avea pașaport românesc, nr. 6651, eliberat de Ministerul de Domenii în baza ordinului nr. 62331 din 1905, emis la 29 decembrie 1905 de către prefectura capitalei¹³.

Răspunzând la scrisoarea din 10 martie 1907 (nr. 12343) a ministrului de interne, la 16 martie 1907, prefectul poliției capitalei comunica în raport (nr. 19755) următoarele: „Gh. Madan, actualmente, nu se află în capitală. Pașaportul [e]liberat de această prefectură, a fost dat în baza ordinului

de numire ca delegat al Expozițiunii Generale pentru Rusia al Ministerului de Domenii nr. 62331/905. Numitul, după cum rezultă din interogatorul aflat la dosarul nr. 3029 al Biroului de Informațiuni, a intrat în țară prin punctul Ungheni, în mod clandestin”¹⁴.

La 21 martie 1907, prin adresa nr. 15503, ministrul de interne solicită ministrului afacerilor străine să binevoiască „a mijloci pe cale diplomatică spre a se verifica dacă numitul Madan mai este supus rus”¹⁵. Iar la 16 aprilie 1907, primește de la prefectul județului Iași o scrisoare confidențială (nr. 5087) cu următorul conținut: „Domnule Ministru, Dl Șef [al] Poliției punctului Ungheni din acest județ, [î]mi comunică prin raportul nr. 167 că a avut onoarea a semnala în mai multe rânduri aceluși onor. Minister continuele treceri prin acel punct a unui individ Gheorghe Madan, pe care ni-l arată că ar milita contra intereselor românilor. Întrucât din rapoartele dlui șef [al] poliției din Ungheni se constată că acest individ ce intră în țară prin diferite puncte, nutrește scopuri suspecte, am onoarea a vă ruga, Domnule Ministru, să binevoiți a ordona tuturor punctelor de frontieră să nu mai permită numitului intrarea în țară.

Binevoiți, vă rog, Domnule Ministru, a primi asigurarea prea distinsei mele considerațiuni”¹⁶.

La 26 aprilie 1907, ministrul de interne expediază ministrului afacerilor străine încă o scrisoare (nr. 25169), furnizându-i toate informațiile parvenite până la acel moment la minister (și relatate de noi mai sus) pentru a fi verificate: „Mai înainte de a lua vreo măsură față de acest Madan, menționa ministrul de interne la finele scrisorii, am onoarea a vă ruga, Dle Ministru, să binevoiți a dispune ca prin oficiile noastre consulare din Basarabia să se caute a se lua informațiuni asupra lui și a ni le comunica nouă la timp”¹⁷.

Prin adresa nr. 9149 din 9 mai 1907, ministrul afacerilor străine comunică următoarele: „Domnule Ministru, drept răspuns la adresa D[omniei] Voastre nr. 15503 din 21 martie a.c., am onoarea a Vă informa, pe baza unui raport ce primesc acum de la consulatul nostru de la Ismail, că, după cum reiese din aici-alăturatul certificat trimis de Isprăvnicia din Chișinău, numitul George Madan este într-adevăr născut în satul Trușeni (Basarabia), din părinții Vasile Gheorghe Madan, acum decedat, și Maria Constantinovici-Madan, născută Hasdeu. În ceea ce privește informațiunile ce ați binevoit a-mi comunica prin adresa Dvoastră nr. 25169 din 26 aprilie tr[ecut], le-am comunicat consulatelor noastre din Odesa și Ismail și îndată ce voi avea vreun răspuns, nu voi întârzia a vi-l transmite”¹⁸.

La 14 iunie 1907, prin adresa confidențială nr. 12050, ministrul afacerilor străine comunica ministrului de interne: „Referindu-mă la adresa Dvoastră cu nr. 25169 din 26 aprilie a.c., am onoarea a Vă comunica următoarele informațiuni ce le-am putut căpăta de la Consulatul nostru General din Odesa în privința numitului Gheoghe Madan. Acest individ face parte din Societatea așa-zisă *Liga Adevăraților Ruși*. Această ligă e antisemită și reacționară. Scopul ei e de a duce o luptă înverșunată contra evreilor și inteligenței, mai cu seamă în contra studenților. Sus-numitul ar fi fost

exclus din Societatea *Milcovul* pentru motivul că e membru al sus-menționatei ligi. Are un frate care aparține poliției din Chișinău, ceea ce a contribuit a face să se suspecteze sentimentele lui naționaliste.

Aducând cele ce preced la cunoștința D[omniei] Voastre, Vă rog, să primiți, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni”¹⁹.

Nu știm ce decizii a adoptat ministrul de interne al Regatului Român ca reacție la cu propunerile șefului poliției punctului Ungheni de a-i suspenda lui Gh. Madan dreptul de intrare în România, pentru că, din păcate, dosarul ANRM, din care am preluat documentele, nu conține răspunsul la această întrebare. Îl găsim, însă, în alte surse. De exemplu, prin raportul secret nr. 22 din 17 iunie 1907, guvernatorul Basarabiei, A. Haruzin, îl informa pe I. Knoll, funcționar al cancelariei ministrului de interne de la Sankt-Petersburg că ziarul *Moldovanul* este atât de „indezirabil pentru partidele naționaliste românești, încât:

1) nu este admis în România;

2) redactorului Madan, administrația românească i-a interzis intrarea în România”²⁰.

O altă sursă, mult mai credibilă decât raportul guvernatorului A. Haruzin, este însăși scrisoarea din 19 iulie 1910 a lui Gh. Madan către ministrul de interne de la București, în care acesta, invocând interdicția de „acum câțiva ani” a demnitarului din România, roagă să i se permită „venirea... pentru câteva zile în țară”. „Domnule Ministru, scrie Gh. Madan, la 30 și 31 august se va ține la noi în Chișinău licitație pentru darea în posesie (arendă) a moșiilor Spiridoniei din Basarabia. Noi, o seamă de basarabeni, am pus la cale ca aceste moșii să fie luate în arendă de către obștile sătești cu ajutorul băncilor populare. Vroim să înlăturăm mijlocitorii ovrei sau greci, care, de obicei iau moșiile c-un preț și le dau apoi țăranilor noștri moldoveni cu două. Adunarea obștilor a hotărât ca o delegație să plece peste o săptămână la Iași, pentru a lua informațiuni. Între altele, acest sfat m-a ales și pe mine și mă roagă din răspuțeri să merg și eu, subsemnatul, în România, ca unul ce cunosc bine țara și graiul.

Dar deoarece Consulatul Român din Odesa încă de acum câțiva ani mi-a făcut cunoscut că nu-mi vizează pașaportul, căci ministerul a dat ordin ca să mi se interzică intrarea în țară, apoi Vă rog respectuos, Domnule Ministru, să binevoiți a-mi răspunde, dacă nu ați putea face o excepție pentru cazul de față, permițându-mi venirea în fruntea delegațiunii basarabene pentru câteva zile. Știu că venirea mea în țară nu e atât de necesară și delegațiunea și fără de mine va putea căpăta toate informațiunile; și dacă am îndrăznit a insista pe lângă Dv., Domnule Ministru, e că mă roagă și pe mine vrăjmașnic de stăruitor o seamă de preoți și mireni.

Primiți, Vă rog, asigurarea osebitei mele stime și considerațiuni”²¹.

Din relatările de mai sus, reiese clar că ministrul de interne al Regatului Român a decis, probabil în baza scrisorii din 14 iunie 1907 a ministrului afacerilor străine, să nu-i mai permită lui Gh. Madan intrarea în țară. Cauza

interdicției nu era însă orientarea ziarului *Moldovanul*, după cum insinua A. Haruzin în raportul din 17 iunie 1907, ci „scopurile suspecte” antiromânești urmărite de Gh. Madan, condamnat pentru legături cu jandarmeria țaristă de colegii de la Societatea *Milcovul*. Nu redactorului, ci agentului Gh. Madan i s-a interzis intrarea în România. În corespondența demnitarilor români nu întâlnim nici o referire la funcția sau activitatea de redactor la ziarul *Moldovanul* a lui Gh. Madan. A. Haruzin a inventat legătura dintre activitatea de redactor și interdicția de intrare în România a lui Gh. Madan, pentru a accentua importanța ziarului *Moldovanul* (pe care îl concepușe și îl patrona) în lupta de combatere a României și românismului; pentru a convinge conducerea ministerului de interne de la Sankt-Petersburg să finanțeze și în continuare publicația.

În pofida interdicției de a intra în România, Gh. Madan continua să viziteze țara. Aflăm acest lucru din notele informative ale agenților de la Direcția Poliției și Siguranței Generale a Regatului Român. Într-o notă din 17 septembrie 1908, agentul special nr. 5 relatează: „Am onoarea a raporta că astăzi... am întâlnit pe Calea Victoriei pe Gheorghe Madan, supus rus, membru al *Ligii Adevăraților Ruși* și fost membru al Societății *Milcovul* de sub președinția D-lui Z. Arbore. Numitul se află [în] strânse legături cu Andrei Dumitrescu Bulatoff, rus, restaurator în str. Regală nr. 3, cunoscut revoluționar”²².

Rezoluția, notată probabil de șeful Direcției Poliției și Siguranței Generale, stipula ca Gh. Madan să fie dat „în urmărire și supraveghere”. Despre rezultatele supravegherii, aflăm dintr-o notă din 23 septembrie 1908 a agentului nr. 60: „Am urmărit pe Gheorghe Madan, despre care tratează nota precedentă anexată, nu și pe care-l cunosc, și m-am încredințat că în ziua de 18 curent a luat dejunul la restaurantul Andrei Dumitrescu din strada Regală. Din acea zi și până [i]eri 22 curent nu s-a mai văzut prin capitală, nu au fost la nici un hotel, probabil că timpul cât au stat în capitală a stat la Zamfir Arbure (presupunerea, în opinia noastră, nu este întemeiată, deoarece Zamfir Arbore a votat pentru excluderea lui Gh. Madan din Societatea *Milcovul* și, de fapt, pentru întreruperea relațiilor cu el – n.a.), unde a mai stat și cu altă ocaziune, când a mai stat aci în capitală. El adeseori se ducea și la Ploiești, fiind prieten cu Gherea. Are statură înaltă, mustață rasă, părul mare, acum când au fost în capitală purta pălărie mare italienească, fiind îmbrăcat cu un pardesiu verzui”²³.

Într-un raport din 14 octombrie 1908, același agent relatează: „De la ultima notă precedentă din expirata lună și până astăzi am fost în supraveghere asupra lui Gheorghe Madan pe care-l cunosc personal și m-am încredințat că numitul nu s-a mai prezentat prin capitală până astăzi”²⁴.

Cum a reușit să intre Gh. Madan în România în situația când, încă în iunie 1907, ministrul de interne a decis să nu-i permită trecerea? Chiar dacă admitem că Gh. Madan a intrat clandestin, cum a făcut-o și în 1901 și, probabil, în alte rânduri, situația nu devine cu nimic mai clară.

Implicarea în campania anti-Stere a presei conservatoare din România

La 9 august 1909, ziarul Partidului Conservator *Evenimentul* din România publica articolul *Di C. Stere ca avocat. Afacerea zemstvoului*. Articolul marca începutul unei campanii, care a durat vreo trei luni, împotriva oponentului politic al conservatorilor, C. Stere, președintele filialei Iași a Partidului Național Liberal (PNL) și unul dintre potențialii pretendenți la postul de ministru în noul guvern liberal. Pentru a-l discredita în fața opiniei publice din România, ziarul *Evenimentul* a readus în discuție un caz judiciar demult soluționat. Este vorba de procesul prin care Comitetul Executiv al Zemstvei din Basarabia încerca să-și aproprieze două moșii din județul Dorohoi, lăsate moștenire de multimilionarul basarabean Kalmuțki, C. Stere fiind angajat în calitate de avocat. *Gazeta Evenimentul* îi imputa acum că ar fi manifestat incorectitudine și neglijență în timpul procesului, care au condus la depășirea termenului de judecare a cazului²⁵.

C. Stere răspunde la articol în paginile oficiosului liberal *Viitorul* din 13 august 1909, respingând, punct cu punct, toate învinuirile și demonstrând că termenele au fost depășite din vina Guvernului Regatului României, care nu a eliberat la timp autorizația pentru începerea procesului²⁶. Intentând procesul în iunie 1905, C. Stere a renunțat în decembrie 1906, „prin bună înțelegere cu Zemstva” din Basarabia, la mandatul de avocat, deoarece, fiind denunțat de P. Crușevan și Gh. Madan autorităților țariste ca instigator, era mereu urmărit. În același timp, alegerile în Consiliul Executiv al Zemstvei din Basarabia au dat câștig de cauză forțelor politice reacționare, susținute de P. Crușevan și Gh. Madan, iar noul președinte ales al Consiliului nu-l agreea²⁷. Un an mai târziu, la 8 noiembrie 1907, ca urmare a campaniei din ziarele editate de P. Crușevan și Gh. Madan, Zemstva l-a reclamat Consiliului de disciplină al baroului de avocați din Iași pentru neglijență în timpul procesului. Pentru a pune punctul pe „i”, Stere a propus conducerii Zemstvei „un arbitraj” și, în dependență de rezultat, obligându-se să „restituie toate sumele încasate și să plătească, eventual, toate daunele”. Zemstva, însă, a renunțat la luptă și decanul baroului din Iași a declarat plângerea Comitetului Executiv al Zemstvei din Chișinău ca fiind neîntemeiată²⁸.

La 9 septembrie 1909, ziarul *Epoca*, un alt organ al Partidului Conservator, publica la rubrica *Afacerea Stere, Scrisoarea unui român basarabean*, semnată *George V. de Madan*. Implicarea agentului și cenzorului Gh. Madan în campania declanșată de presa conservatoare din România nu a fost decât o continuare a campaniei din Basarabia, inițiată de acesta în 1906. Caracterizat de presa conservatoare ca un „cunoscut publicist”, Gh. Madan a încercat să combată argumentele lui C. Stere, susținând că: „În apărarea sa împotriva învinuirilor de necorectitudine ce i se aduc relativ la purtarea sa de avocat al Zemstvoului Basarabiei, domnul

profesor C. Stere amestecă și numele meu. D-sa afirmă că răposatul P. Crușevan și subsemnatul am fi dus campanie împotriva d-sale în ziarele noastre basarabene: *Drug* și *Moldovanul* și că această campanie ar fi fost unul din motivele care l-ar fi determinat să abandoneze procesul. În ce privește persoana mea, țin să declar într-un mod categoric că nici în ziarul meu *Moldovanul*, nici în alte ziare din Rusia n-am dus niciodată nici o campanie. De altfel, eu am scos primul număr al ziarului *Moldovanul* la 14 ianuarie 1907, iar d. Stere, după propria sa mărturisire, a încetat a mai fi avocat al Zemstvului la începutul lui decembrie 1906”²⁹.

Negând și alte acuzații ale lui C. Stere, Gh. Madan conchide: „Am ținut să restabilesc aceste adevăruri, spre a constata la ce fel de mijloace de apărare recurge d. Stere și ce bază se poate pune pe ele”³⁰.

Gh. Madan încurca în mod deliberat itele. Evocând cazul Kalmuțki, C. Stere a relevat două etape distincte ale campaniei ce se organizase împotriva lui: prima – anul 1906 – când P. Crușevan și Gh. Madan l-au denunțat autorităților imperiale civile și jandarmerești ca instigator; a doua – anul 1907 – când Zemstva din Basarabia, în urma campaniei din ziarele publicate de P. Crușevan și Gh. Madan, a făcut reclamație către Consiliul de disciplină al baroului avocaților din Iași.

În ianuarie 1906, P. Crușevan scria în ziarul *Drug* despre crearea „sub înrâurirea discursurilor seducătoare ale unui emisar românesc” (era vizat C. Stere) a „nu știu ce cerc”³¹, iar „agentul personal” al guvernatorului Basarabiei, care într-adevăr încă nu publica ziarul *Moldovanul*, onorându-și datoria față de patria imperială, l-a denunțat, pur și simplu, pe C. Stere autorităților, exact cum procedase și cu Sergiu Cujbă.

Într-un comentariu la afirmațiile făcute de Gh. Madan în ziarul *Epoca* din 9 septembrie 1909, apărut în gazeta *Viitorul* cu autorizarea lui C. Stere, se menționează: „Citim în *Epoca* o scrisoare a dlui Madan, „cunoscut publicist”. În adevăr e foarte cunoscut. A fost exclus din Societatea Românilor Basarabeni ca spion rus și actualmente face pe cenzorul literaturii românești pentru Basarabia (vezi corespondențele dlui Al. Nour din *Viața Românească*)... E adevărat că d. Madan n-a dus campania împotriva dlui Stere pe tema procesului Kalmuțki. D-sa combătea pentru „ordine”, împotriva „ideilor subversive”, „revoluțiunii”, „separatismului” etc.”³².

Cu o impertinență caracteristică agenților imperiali, Gh. Madan răspunde prin altă scrisoare, publicată în ziarul *Voința națională* (?) din 11 septembrie 1909 (nr.7256), intitulată *Un răspuns „Viitorului”* (scrisă în or. București și semnată, ca și prima, G. V. de Madan): „Cred că, după trei ani de îndurare, nu mi se va tăgădui dreptul de a soma pe autorul aceluia comunicat să documenteze imediat: Când, unde și din ce societate a românilor basarabeni am făcut parte? Cum se numește acea societate, unde își are sediul, din cine se compune, în ce constă activitatea acestei societăți în Basarabia, pentru ce, pe baza căror acte, cu iscăliturile cui am fost exclus ca spion rus. Să mi se arate ce am renegat, pe

cine am spionat, pe cine am trădat; cine din Basarabia a suferit de pe urma mea: a cui libertate personală a fost violată, a cui carieră a fost zdrobită sau stingherită? Cine dintre românii din Basarabia a fost, din cauza mea, pus în imposibilitate de a desfășura vreo activitate culturală moldovenească în Basarabia?...”

În ce privește fraza malițioasă, că „actualmente fac pe cenzorul literaturii românești pentru Basarabia” – corectez: Nu fac, ci sunt cenzorul întregului imperiu pentru toate edițiunile românești...

D. Stere recunoaște că a afirmat un neadevăr, susținând că aș fi dus în contra d-sale campanie alături de răposatul P. Crușevan pe tema procesului Kalmuțki, dar în faptul că eu am combătut pentru „ordine”, împotriva „ideilor subversive”, „revoluțiunii”, „separatismului” d-sa a văzut o campanie împotriva sa, a ideilor sale, a activității sale politice în Basarabia. Iau act de această adorabilă declarațiune, făcută în coloanele ziarului personal al primului-ministru și ministru de externe al României...”³³.

Ripostând lui Gh. Madan, ziarul *România Muncitoare* (nr.28) din 21 august (?) 1909, „organ socialist”, publică un articol (pe antetul copiei acestui articol, executată în cadrul Direcțiunii Poliției și Siguranței Generale, Biroul Presei și Interpretărilor al Ministerului de Interne din Regatul Român, este indicată greșit data publicării ziarului; din păcate, consultarea colecțiilor de ziare din acea perioadă și precizarea datei nu este posibilă la etapa actuală) cu un titlu sugestiv: *Un agent provocator!* (la fel de edificatoare sunt și subtitlurile: *Obrăznicia unui agent provocator; Scurtă biografie a lui; Agent provocator sfidând Guvernul; „Epoca” dlui Filipescu; Organul agentului provocator; Halul Guvernului*) în care se face o analiză pertinentă, în opinia noastră, a afirmațiilor cenzorului din Basarabia și a legăturilor lui cu unele autorități sus-puse din România. Iată textul acestui articol:

„În polemica ce s-a ivit și despre care am vorbit la vreme, cu privire la rolul jucat de d. Stere în procesul Zemstvoului basarabean pentru moștenirea Crupenschi (Kalmuțki – n.a.), a intervenit un personaj, a cărui reputație de agent al poliției rusești e bine stabilită și a intervenit într-un mod care, cu totul în afară de cazul dlui Stere, trebuie să pună lumea pe gânduri!... Căci se pare că nu numai bieții refugiați ruși, sunt la cheremul agenților poliției rusești, dar chiar și Guvernul României independente.

La intervenția insolită a agentului acestuia rusc, *Viitorul* a răspuns calificându-l drept spion și arătând că ocupă în Basarabia rolul de cenzor al literaturii românești. Agentul care găsisse odată adăpost pentru proza sa, l-a găsit și a doua oară, de astă dată însă într-o formă care arată că politicianii ca d. Nicu Filipescu, când e vorba să lovească într-un adversar, nu cunosc absolut nici un fel de scrupul și sunt gata să pună în joc chiar demnitatea Guvernului țării.

Agentul poliției rusești în chestiune este un domn Madan, de Madan cum îi zice astăzi. Acest „de” se vede că i-a zăpăcit pe boieri, căci altfel trebuiau să-și amintească de timpurile când acest domn a debutat ca chelner în

restaurantul gării Ploiești, apoi ca „martir” al cauzei românești din Basarabia în București. Mai târziu, d. Madan a intrat în Conservator, de unde a debutat pe scena Teatrului Național, ca al 16-lea statist în nu ne mai amintim ce dramă și ca culegător de poezii populare din Basarabia. Acestea, apărute în *Biblioteca pentru toți*, erau iscălite pur și simplu Madan și nu „de” Madan, nobilitatea aceasta fiind probabil de dată mai recentă și anume de când numele simplu nu mai avea un răsunet cinstit.

În urmă am putut afla din Basarabia, că ex-revoluționarul și ex-refugiatul Madan e o *persona grata* la guvernatorul rusesc, că a scos gazete în colaborare cu renegatul Crușevan și că a fost numit cenzor pentru literatura românească... Oricine știe ce însemnează aceasta, însemnează călău al orișicărei încercări de a menține naționalitatea românească a moldovenilor din Basarabia.

Ei bine, acest domn care a reapărut acum în capitală, nu se știe cum și de ce, a găsit o redacție a unui ziar de partid care să dea ospitalitate unei scrisori a sa, în care scrie între altele:

„În ce privește fraza malițioasă, că actualmente fac pe cenzorul literaturii românești pentru Basarabia, – corectez: – Nu Fac, ci Sunt cenzorul întregului imperiu pentru toate edițiunile românești ce se tipăresc în Rusia sau vin din alte țări pe cale legală – demnitate de onoare, de răspundere și încredere în patria mea. Și un ziar al guvernului românesc, n-are dreptul (nu vorbesc de interes) de a vorbi nerespectuos de această demnitate oficială a unei țări străine, cu care se afirmă că România se află în raporturi de bună vecinătate; chiar dacă această desconsiderație s-ar baza pe autoritatea tuturor Nourilor internaționali-socialiști din Basarabia, antreprenori de naționalism sistem Stere”.

În aceste rânduri este cuprinsă o îndrăzneță sfidare a Guvernului românesc, căruia i se poruncește tăcere, și i se cere ca să impute unui ziar al său de a nu spune unui spion spion, de vreme ce funcția de spion e în Rusia o funcțiune onorabilă. Căci am mai spus-o și repetăm: cenzor însemnează instrument țarist pentru înfrângerea orișicărei încercări de cultură, în acest caz românească. De altfel, cum se vede, ex-martirul își face o fală din faptul că e cenzor, și nu numai pentru Basarabia, dar pentru tot imperiul rusesc, al literaturii românești... Mentalitatea aceasta arată cine e omul.

Dar d. „de” Madan nu se oprește aici. El merge mai departe și scrie, iar *Epoca* (după cum rezultă din acest articol, dar și din documentul pe care îl publicăm mai jos, scrisoarea lui Gh. Madan din 11 septembrie 1909 a fost, totuși, tipărită, ca și cea din 9 septembrie, în ziarul *Epoca*; este vorba, așadar, de încă o greșeală a funcționarilor de la Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale – n.a.) reproduce cu aldine mari:

„Vrasăzică un membru important al unui partid de guvernământ, actualmente la guvern, din România, prin ziarul oficios al guvernului declară că activitatea politică a unui cetățean rus (de origine moldovean, iar nu grec) în Rusia, dacă acest cetățean combate pentru „ordine”,

împotriva „ideilor subversive”, „revoluționarii”, „separatismului”, o consideră ca menită să-l acopere de oprobriu și să-l compromită pe acest cetățean al imperiului rus. Bun !...”.

„Ideile subversive” și „separatismul” sunt, se înțelege, și tendințele naționale românești. Aceste rânduri conțin, la rândul lor, o provocațiune! ...Am știut că Guvernul român tolerează în țara noastră o poliție rusească! Am denunțat de repetate ori opiniei publice isprăvile acestei agenții de spionaj rusești! Am arătat că ea se bucură de concursul autorităților noastre. Dar cel puțin acești agenți se țineau în rezervă, nu se atingeau decât de nenorocitele victime ale țarismului care căutau azil în țara noastră! Cazul Madan, însă, este o provocațiune la adresa Guvernului însuși, o sfidare a acestuia, care arată că agenții poliției din Petersburg ne socotesc ca pe un fel de guvern rusească... Vom vedea ce va face Guvernul acesta care se laudă atâta cu puterea și independența sa față de ingerințele străine...

Dar mai trebuie să facem o observație înainte de a încheia... *Epoca* este o gazetă care face paradă de naționalism, este gazeta unui partid care reclamă pentru dânsul monopolul cinstei morale... Cum a putut această gazetă să dea ospitalitate unei asemenea scrisori prin care autorul se declară singur și-și face chiar o fală din aceasta, – agent al guvernului rusesc, cenzor al literaturii românești, combatant al ideilor subversive, separatiste și pentru ordine... știi, ordinea moscovită... Explicația acestui fenomen care constituie o adevărată rușine, este numai că în dorința de a lovi într-un adversar politic, d. Nicu Filipescu, „furiosul Randy” cum i-a zis d. Stere, a acordat ospitalitatea gazetei sale chiar unui „de” Madan și a permis ca acesta să sfideze Guvernul, care, oricât l-am combate înăuntru, este în afară Guvernul țării românești”³⁴.

A reacționat prompt la insinuările lui Gh. Madan și Comitetul Societății *Milcovul* care, la 11 septembrie 1909, îi scria lui Nicolae Filipescu, directorul ziarului *Epoca*, următoarele: „Mult Onorate Domn, *Societatea de Ajutor a Românilor din Basarabia Milcovul*, în ședința sa extraordinară de la 11 septembrie a.c., a votat în unanimitate blam ziarului *Epoca* care a crezut de demnitatea sa să-i dea loc în coloanele sale unei scrisori iscălite de individul Gheorghe fiul lui Vasile Madan din Trușeni, județul Soroca din Basarabia și care se iscălește „de” Madan.

Societatea Românilor din Basarabia Milcovul declară că individul Gheorghe Madan, fiul lui Vasile Madan din Trușeni, a fost bursier al Societății *Milcovul*, pe când era elev la liceul Sf. Sava până la clasa V, că la somațiunea acestui individ, publicată în ziarul *Epoca*, unde individul sus-numit, într-un mod obraznic își permite a întreba unde este sediul societății care l-a ajutat și al cărei bursier a fost, din cine se compune această societate și în ce constă activitatea ei în Basarabia, răspunde d-lui Nicolae Filipescu, directorul responsabil al ziarului *Epoca*: la toate aceste întrebări nu se poate răspunde unui ziar care are relații cu un individ ca sus-numitul Madan.

Societatea Românilor din Basarabia Milcovul a fost întemeiată de repausatul marele basarabean Bogdan

Petriceicu Hașdeu, care a fost întâiul ei președinte până la moartea sa. După ce a repausat marele basarabean, în fruntea Societății *Milcovul*, ca președinte, se află venerabilul nostru membru Ion G. Bibicescu. Personal și într-un mod cu totul intim onoratul D-l Nicolae Filipescu poate avea deslușiri în privința societății într-o convorbire intimă cu actualul său președinte.

Societatea *Milcovul* a îndepărtat din sânul său pe individul Gheorghe Madan, fiul lui Vasile Madan din Trușeni, pe temeiul unui act (scrisoare) scris și iscălit de către Nicolai Vasilievici Madan de la 15 martie 1907 (este vorba de o greșeală, or la sfârșitul lunii februarie 1907 Gh. Madan deja nu mai era membru al societății – n.a.), care act se păstrează în arhivele societății.

Societatea *Milcovul* menține verdictul său în ceea ce privește pe Gheorghe Madan și-l declară de trădător al neamului, rugând întreaga presă românească atât din țară cât și de peste hotare de a tipări în coloanele ziarelor această hotărâre a Societății Românilor din Basarabia...

P.S. D-nul C. Stere, pe care individul Gheorghe Madan îl atacă în ziarul *Epoca* nu face și n-a făcut niciodată parte din Societatea *Milcovul*, ceea ce regretă sus-numita Societate a Basarabenilor, care ar fi măgulită de a-l număra printre membrii săi³⁵.

Implicarea lui Gh. Madan în campania anti-Stere din România constituie un exemplu edificator de conlucrare a agenților imperiali din Basarabia cu o anumită parte a presei conservatoare din România (și, direct sau indirect, cu unii politicieni conservatori) atunci când exista o convergență a intereselor. Campania antisteristă a presei conservatoare din România, declanșată în 1909, este o continuare a campaniei duse împotriva lui C. Stere de către agenții imperiali din Basarabia în 1906-1907. Ziariștii conservatori din România au preluat, pur și simplu, argumentele din reclamația Zemstvei guberniale basarabene din noiembrie 1907, inspirată de agenții țariști P. Crușevan și Gh. Madan, pe care le-au utilizat ca pretext pentru defăimarea și lichidarea politică a lui C. Stere. Utilizând abil conflictul de interese politice și lupta politică din România, autoritățile Imperiului Rus au depus toate eforturile, inclusiv implicarea lui Gh. Madan în campania de denigrare a lui C. Stere din 1909, pentru a împiedica intrarea lui C. Stere – adversar deschis al autocrației țariste – în guvernul român (Gh. Madan, într-un raport scris în perioada 24 septembrie – 7 noiembrie 1909, prezentat șefului Direcției de Jandarmi a guberniei Basarabia, mărturisea: „În România există un curent puternic care se pronunță pentru o agitație activă în Basarabia. Reprezentantul acestui curent, C. Stere, este deja a treia oară împiedicat să capete portofoliul ministerial. În continuare lucrul acesta nu mai este posibil, iar el are mulți adepți în Basarabia³⁶). Conlucrarea autorităților imperiale cu unele cercuri politice influente din România explică de ce Gh. Madan, în pofida deciziei ministrului de interne, din iunie 1907, de a-i interzice intrarea în România, era prezent în această țară și în anul 1908, și în 1909.

Agent al Departamentului de Poliție din cadrul Ministerului de Interne al Imperiului Rus

Atunci când se afla la București și își publica în ziarul *Epoca* din 9 și 11 septembrie 1909 scrisorile în care îl ataca pe C. Stere în chestiunea procesului Kalmutki, Gh. Madan era deja agent al Departamentului de Poliție din cadrul Ministerului de Interne al Imperiului Rus.

Într-un raport „strict secret” din 27 sau 28 septembrie 1909, șeful Direcției de Jandarmi a guberniei Basarabia, colonelul Sokolov, comunica Departamentului de Poliție, că „pentru a reflecta mișcarea politică din România și din teritoriile învecinate cu Bucovina ale Transilvaniei Austriece, inclusiv activitatea, orientată spre propagarea în Basarabia a ideilor naționaliste românești a unor partide, am angajat, începând cu 1 septembrie, în funcție de colaborator, un fost editor al unui ziar românesc, cetățean rus, o persoană extrem de inteligentă și cu relații apropiate în teritoriile de peste hotare amintite. Acest colaborator va activa sub pseudonimul „Zagranicinâi”, pentru un salariu lunar de 50 rub., în condițiile în care activitatea lui va fi eficientă și Departamentul Poliției va aproba mărimea salariului³⁷.

Nu este greu să deducem că „Zagranicinâi” („de peste hotare”) era pseudonimul lui Gh. Madan care, în 1906, într-adevăr venise „de peste graniță” (din România) în Basarabia. În raportul nr. 414 din toamna anului 1909, „Zagranicinâi” recunoaște că la adunarea generală din decembrie 1906 a *Societății Moldovenești* el s-a pronunțat „contra discursului separatist al agentului român, avocatul Cujbă” și că vorbele sale „au fost primite cu indignare” de participanți. Pe de altă parte, din interviul lui Sergiu Cujbă, publicat la 24 decembrie 1906, aflăm numele de familie ale celor care, în cadrul acelei ședințe a *Societății Moldovenești*, au combătut ideile pe care le-a expus. Este vorba de „d-nii Cuș, Madan, păr. Plămădeală și alții”. Dintre cei enumerați, doar Gh. Madan corespunde descrierii colonelului Sokolov din raportul trimis în luna septembrie 1909 Departamentului de Poliție (“am angajat... un fost editor al unui ziar românesc... cu relații apropiate în teritoriile de peste hotare amintite” (în România și teritoriile românești aflate sub dominație străină).

Prin adresa „strict secretă” nr. 252 din 27 noiembrie 1909, colonelul Sokolov, șeful Direcției de Jandarmi a guberniei Basarabia, trimite Departamentului de Poliție, la solicitarea parvenită la 24 septembrie din partea acestuia, „copiile a trei rapoarte (nr. 412, 414, 415) cu privire la propaganda ideilor naționaliste românești în Basarabia”, întocmite de colaboratorul său secret care activa sub pseudonimul „Zagranicinâi” în Direcția ce i-a fost încredințată³⁸.

Raportul nr. 412 conține traducerea unui fragment dintr-o scrisoare trimisă din Basarabia și publicată în revista lui C. Stere *Viața românească* (nr. 12, decembrie 1908). Autorul scrisorii, Alexis Nour, relatează despre unele rezultate ale congresului clerului basarabean, care, prin adoptarea

rezoluției privind „introducerea predării în școlile parohiale sătești a *Bibliei* și *Sf. Scripturi* în limba moldovenească”, precum și a altor rezoluții cu același caracter (editarea revistei *Luminătorul*, predarea „limbii moldovenești și a cântului” la Seminarul Teologic din Chișinău) a dat „dovadă că există un profund și sănătos curent național”. Până atunci, aprecia autorul, se auzeau doar chemările singulare ale intelectualilor sau sentințele nehotărâte ale *Societății Moldovenești* și glasul presei naționale, care n-a avut viață lungă (*Basarabia*, condusă de Gavriliță, și *Viața Basarabiei* – de Al. Nour). „Lipsea inițiativa colectivă legală și, iată, ea a apărut”. Indiferent de voința autorităților bisericești, „bunii preoți români” s-au angajat să „lucreze în folosul cauzei naționale”³⁹.

Cel de-al doilea și cel de-al treilea raport al lui „Zagranicinai” – nr. 414 și nr. 415 – constituie, de fapt, o singură lucrare împărțită, din considerente conjuncturale, în două. În ambele rapoarte, așa cum îi cerea, la 2 octombrie 1908, guvernatorul A. Haruzin (chiar dacă documentul prin care Gh. Madan a fost numit cenzor a fost perfectat, se pare, în 1912, obligațiile de cenzor responsabil de presa și literatura de limbă română au fost schițate și comunicate acestuia în 1908) sunt analizate condițiile cultural-istorice care au determinat „scăderea groaznică” a „progreselor... asimilării în Basarabia” la începutul sec. XX, pe de o parte, și intensificarea în acest teritoriu a influenței Regatului Român, pe de altă parte. În același timp, tot așa cum i-a indicat A. Haruzin, Gh. Madan identifica și o serie de acțiuni care să combată „mișcarea iredentistă (din Basarabia – n.a.) în folosul României, inclusiv... mișcarea naționalistă de acolo în dauna intereselor Rusiei”. Prezentăm în continuare conținutul ambelor rapoarte redactate de „Zagranicinai”.

Nr. 414

„Cine ar fi putut crede că moldovenii Basarabeni, alipiți la Rusia acum 100 de ani, când încă nu exista nici un fel de cultură națională Românească, nici un fel de conștiință, mândrie națională, cine ar fi putut crede că acești moldoveni, înmulțiți între timp până la 1½ milioane, conviețuind cu elementele slave, aflându-se sub autoritate rusească, nu numai că nu s-au asimilat, nu numai că nu s-au rusificat, ci au moldovenizat și continuă să moldovenizeze într-atât elementele slave încât în Basarabia circulă deja zicala: „Tata rus, mama rus, da’ Ivan – moldovan”, adică tatăl e rus, mama e rusoaică, iar Ivan, fiul lor, a ajuns a fi moldovean.

Fenomenul e cu atât mai straniu, cu cât anexarea Basarabiei s-a produs în acea perioadă istorică în care Rusia reprezenta speranța și aspirația creștinilor din Balcani, când cetățenia rusă era un vis nutrit de toți, când Rusia era un focar de cultură pentru moldo-valahi, când actul anexării Basarabiei la Rusia i-a transformat pe moldoveni dintr-un popor vrednic de milă, nefericit, mereu devastat de războaie, invazii și de prădăciunile propriei conduceri, în cetățeni liberi ai unui Imperiu puternic, în

stăpâni ai propriilor averi, ai propriei munci. Era în acea vreme când epoca marilor războaie și izbânzi ale lui Petru și ale Ekaterinei se mai păstra vie în memoria moldovenilor, în legende și cântecele lor. Dacă am analiza spiritul popular ce domnise aici până la sfârșitul secolului trecut, ne-am convinge că moldovenii nutresc cea mai nețărmurită dragoste și credință față de Împărat, cea mai profundă venerație față de marea, sfânta Rusie și doresc fierbinte să învețe rusa, să devină ruși în totalitate. Evenimente istorice precum deșteptarea vertiginoasă a conștiinței naționale a românilor din Principatele Moldovei și Valahiei în 1848, urmată de înflorirea literaturii naționale și unirea Principatelor, nu a trezit – exceptând un mănunchi de intelectuali și preoți – nici un fel de reacție în mediile moldovenilor Basarabeni, în timp ce românii din Transilvania și Bucovina au manifestat un entuziasm național unanim. Moldovenii din Basarabia, deși nu știu rusește, se consideră ruși, vor să învețe rusește, să se inițieze în cultura rusă. În anii șaptezeci, din lipsa de doritori de a o învăța, limba moldovenească a încetat să se mai predea în școlile din Basarabia. În anii '80, intelectualitatea moldovenească se rușinează să vorbească moldovenește: pe stradă, în locurile publice, în saloane, aproape că nu se mai aude vorbă moldovenească. În aceste condiții, [Basarabia] se apropia de sfârșitul sec. XIX; la moment, ca urmare a unor cauze culturale și economice, în Basarabia se remarcă o surdă iritare: observând că, prin metodele sale proprii, Guvernul nu realizează nici un fel de rezultate, că poporul rămâne în ignoranță, că, din lipsa de cunoștințe, acesta nu este capabil să facă față luptei pentru existență, o parte dintre preoți și intelectuali au ajuns la concluzia că maselor trebuie să li se ofere măcar niște informații sumare de factură agricolă și morală. Ce-i de făcut? Poporul nu înțelege rusește. S-a făcut apel la ajutorul României, menționându-se, însă, în mod clar că publicațiile sunt necesare poporului pentru lecturi extrașcolare, în scopuri pur culturale și că ele trebuie distribuite în mod legal. Întâmplător, acest pas a coincis cu momentul naționalizării mișcării revoluționare rusești, când organizația revoluționară și-a introdus în program și unele cerințe naționale, ea însăși devenind organizație federativă. Tineretul revoluționar basarabean, educat îndeosebi în centre favorabile naționalismului precum Iuriev și Kiev, a manifestat interes față de naționalism și o parte din el s-a pătruns chiar de panromânism: s-au restabilit relațiile cu România, solicitările pentru publicații cu caracter istoric și propagandistic. Mulți dintre politicienii și oamenii de știință români cu influență s-au interesat îndeaproape de Basarabia. Basarabia și România au devenit un lagăr revoluționar antirusesc.

În toiul războiului ruso-japonez, în Basarabia a venit o persoană particulară de încredere a unui demnitar foarte sus-pus din România. După plecarea acesteia, în Basarabia s-a răspândit zvonul că o delegație de Basarabeni a plecat la Regele Carol, pentru a-l ruga să țină armata gata să intre în Basarabia. La sfârșitul războiului, menționata persoană de încredere anunță că Regele Carol, arătându-i o scrisoare

semnată de MAIESTATEA SA IMPERIAL?, a spus: „Nicolai îmi scrie o asemenea scrisoare, de parcă ar presimți că i se pregătește ceva în Balcani”. Peste un an, au urmat evenimentele de la calea ferată Mitrovica, iar peste încă unul – unirea Bosniei cu Herțegovina. La sfârșitul anului 1905, România a oferit profesorului C. Stere de la Universitatea din Iași 100000 franci pentru fondarea unui ziar românesc în Basarabia. În Basarabia s-a instituit revista revoluționar-separatistă românească Basarabia. Prin șleahurile și satele Basarabiei se și seamănă deja proclamații în limba română (cu caractere rusești), se face propagandă în favoarea unei plecări în masă a basarabenilor la expoziția jubiliară din București din anul 1906; se oferă o călătorie tur-retur gratuită și achitarea cheltuielilor pentru pașaport. La Chișinău se vorbește deschis despre o apropiată unire a Basarabiei cu România. Prin restaurante se cântă marșul național românesc. La inaugurarea Tipografiei Eparhiale moldovenești, reprezentantul Clerului rosteste un toast în cinstea ziarului Basarabia. Din redacția ziarului Basarabia se face propagandă prin sate și în rândurile seminariștilor. Societatea Moldovenească nu dorește să se împotrivescă transformării chestiunii culturale într-o chestiune politică. Iar când, în decembrie 1906, la adunarea generală a acestei societăți m-am pronunțat contra discursului separatist al agentului român, avocatul Cujbă, cuvintele mele au fost primite cu indignare. E suficient să stabilim cine erau pe atunci membrii Societății Moldovenești, pentru a înțelege marea pondere a unei asemenea manifestări. În aceeași perioadă, se aștepta din România o sumă de 60000 de franci și un lot enorm de literatură propagandistică. Au trebuit mari eforturi pentru a stopa această acțiune. Multe eforturi au necesitat și acțiunile de dezamorsare a acestei organizații ostile Rusiei. Guvernul rus a luat sub control mișcarea și, treptat, aceasta s-a liniștit.

Actualmente, nu există nici o organizație serioasă care să desfășoare o activitate panromânească intensă; există doar anumite personalități, dar, în Basarabia, terenul pentru asemenea propagandă este extrem de vast. Acest câmp este arat și, în anumite locuri, deja semănat cu românism. El trebuie arat din nou și resemănat cu rusism; acest lucru trebuie realizat cu ajutorul unor vorbe înțelese, acordându-se mai multă importanță promovării stătalității ruse, culturii ruse, patriotismului rus decât impunerii forțate a limbii ruse. În orice caz, până la rusificarea moldovenilor, dragostea față de Rusia, unitatea cu poporul rus pot fi propovăduite și în limba moldovenească. Alături de Basarabia, înfloresc Regatul Român suveran și bine organizat; influența lui asupra Basarabenilor se va simți tot mai mult și mai mult. Pe deasupra, acest popor este destul de numeros, numără 3 000 000 și ocupă o suprafață mai mare decât Italia. În România există un partid puternic, ce susține o propagandă activă în Basarabia. De trei ori deja, cu mare greu, reprezentantul acestui partid C. Stere a putut fi oprit să obțină un portofoliu ministerial. Acest lucru nu va mai putea fi realizat, iar el are mulți partizani în Basarabia.

Pe timp de pace, să admitem, ei nu sunt periculoși, dar trăim timpuri în care ne putem aștepta la orice. În Basarabia lipsește elementul velicorus. Slavismul este reprezentat de polonezi, iar moldovenii nutresc față de ei o antipatie istorică și religioasă înflăcărată. Moldovenii aflați în slujba statului – ca cei mai aproape de popor și care beneficiază de încrederea lui – trebuie obligați să contribuie la rusificarea fructuoasă a maselor. În încheiere, voi aduce un exemplu elocvent: cu 30 de ani în urmă, la România a fost anexată Dobrogea, care nu era populată de români. Acum, peste 30 de ani, întreaga populație a Dobrogei cunoaște româna, în timp ce în Basarabia, la fiecare pas, rusul are nevoie de traducător. Moldovenii trebuie feriți, în primul rând, de rusofobia promovată îndeosebi de evrei”⁴⁰.

Nr. 415

„Dacă masele de basarabeni moldoveni nu au participat activ la mișcarea revoluționară, e din cauza că, necunoscând limba rusă, ele nu au putut înțelege propaganda rusească. Dacă masele de moldoveni încă nu s-au contopit cu poporul rus cult, e din cauza că ele nu cunosc limba rusă. Dacă ideea revoluționar-națională a panromânismului a început să pătrundă eficient în această masă, e pentru că, în ultimii ani, aproape numai ei [promotorii panromânismului – n. red.] s-au adresat acestei mase în limba pe care ea o înțelege. Această propagandă s-a realizat atât verbal, cât și prin publicații. Limba română e mai răspândită în Basarabia decât rusa. Limba română este limba tranzacțiilor de vânzare și cumpărare pentru majoritatea locuitorilor din gubernie. Iată de ce, deși hotarele politice ale României se opresc la Prut, hotarul influenței ei culturale se întinde până la Nistru. Cântecele populare sau romanța, cântate astăzi la București, peste o lună-două se cântă deja și în satele Basarabiei. În sate și orașe se observă o tendință puternică spre cei de același sânge, iar la o parte din intelectualitate – pasiunea pentru cultura românească, chiar și pentru naționalismul revoluționar. Pe parcursul unui an, în Basarabia au fost vândute peste 2000 de cărți în limba română, fără a pune la socoteală ziarele și revistele. Cu mijloace financiare românești, în Basarabia s-a editat ziarul Românesc Basarabia. Rezultatele influenței lui se vor resimți când generația de la sate, educată în baza lui, va ajunge la maturitate. Anual, România cheltuiește pentru Macedonia 800.000 franci, pentru Transilvania aproximativ 4 milioane de franci. Pentru Bucovina – 200000 franci. În Basarabia, se știe, se alocă sute de mii pentru servicii și că doritorii de a se consacra slujirii intereselor românești vor fi asigurați pe viață. La Iași există deja tineri Basarabeni care își fac studiile la Universitate și beneficiază de burse din partea statului. Acest element este unul energic, militant. Conducătorii Partidelor Liberal-Naționale, precum și Liga panromânească din învățământ și toți naționaliștii înfocați stau în spatele naționalismului revoluționar din Basarabia; lor le e frică nu de limba rusă din Basarabia, ci de cultura patriotică națională a Basarabiei.

Pentru a studia și supraveghea corect curentele naționale, Ungaria a fondat un departament special al naționalităților. Conducătorii românilor Transilvăneni se bucură de o generoasă susținere materială din partea României. În ultimii ani, ungerii au atras de partea lor o serie de elemente românești; pentru un mai mare prestigiu și pentru a-i seduce mai ușor, le-au oferit posturi și situații sociale avantajoase, iar pe unii i-au și pus în fruntea a 3 reviste românești (Ungaria, Lumina și Servinul), create de Guvernul Maghiar special pentru lupta cu separatismul și pentru propagarea ideilor culturii și statalității maghiare, ale fraternității și unității cu ungerii. Judecând după reacția presei românești, faptul de joacă eficient propaganda panromânistă.

Când vorbim de aspirația unor basarabeni spre cultura românească, trebuie să ținem cont de faptul că România se află într-o tabără politică antagonistă Rusiei, că toate publicațiile istorice, o parte din cele literare și anumite ziare sunt într-un revoltător spirit antirusesc. Consider că toate cântecele românești, notele, plăcile pentru gramofon aflate pe piață, precum și edițiile românești din bibliotecile orașenești din Chișinău și Bălți trebuie atent reexamineate. Elementul evreiesc și elementul polonez din Basarabia sugerează de asemenea moldovenilor ideea așa-zisei auto-determinări și Unirii cu minoritățile naționale subjugate. Progresele asimilării scad groaznic în Basarabia. Atunci când viața istorică rusească, deocamdată sistată, va fi din nou reînnoită, când Ministerul Instrucțiunii Publice va crea o bogată literatură rusească patriotică națională, ea va trebui promovată imediat în mediul moldovenilor, fără a aștepta ca aceștia să învețe rusește.

7 noiembrie 1909

În aceste texte, ca și în cazul polemicii cu Sergiu Cujbă din 1906, Gh. Madan reflectă, după cum și era de așteptat de la un agent imperial, ideile oficialităților rusești (contrazicându-se flagrant, e adevărat, în unele cazuri; de exemplu, după ce Gh. Madan afirmă că „moldovenii, aflându-se sub stăpânire rusească, nu numai că nu s-au rusificat, ci au moldovenizat și continuă să moldovenizeze... elementele slave”, tot el reiterează și inepțiile propagandistice ale adeptilor rusificării: „moldovenii din Basarabia, deși nu știu rusește, se consideră ruși”, ei „doresc fierbinte... să devină ruși în totalitate”), spunându-le acestora, de fapt, ceea ce doreau ei să audă. E ușor să recunoaștem în formulările agentului Gh. Madan o serie de mituri binecunoscute ale istoriografiei și ale propagandei imperiale, ce aveau rolul să justifice anexarea Basarabiei la Imperiul Rus („Rusia reprezenta speranța și aspirația creștinilor din Balcani”, „supușenia rusă era un vis nutrit de toți”, „actul alipirii Basarabiei la Rusia i-a transformat pe moldovenii dintr-un popor vrednic de milă, nefericit... în cetățeni liberi ai unui Imperiu puternic, în stăpâni ai propriilor averi, ai propriei munci”). Cauza suprimării „limbii moldovenești” din școlile și din viața publică din Basarabia, în anii '70-80 ai sec. XIX,

era, în opinia sus-numitului agent, nu politica de rusificare a autorităților imperiale, ci „lipsa doritorilor de a o învăța”, faptul că „intelectualitatea moldovenească se rușina să vorbească moldovenește”. Propunerile lui Gh. Madan cu privire la contracararea influenței României și la impunerea „statalității ruse, culturii ruse, patriotismului rus” printre moldovenii din Basarabia denotă trecerea totală a acestuia în tabăra celor mai retrograde forțe politice din cadrul Imperiului Rus, el justificându-și astfel cu prisosință cele 50 de ruble ce i-au fost stabilite drept salariu lunar de către șeful Direcției de Jandarmi a guberniei Basarabia, colonelul Sokolov. De altfel, Gh. Madan, pornind probabil de la rolul jucat chiar de el, propunea, fără să se jeneze, următoarele: „moldovenii aflați în slujba statului – ca cei mai aproape de popor și care beneficiază de încrederea lui – trebuie obligați să contribuie la rusificarea fructuoasă a maselor”. El „trage jăratec la turta lui” atunci când, evocând, la indicația lui A. Haruzin, experiența politicii antiromânești a Ungariei, scria: „În ultimii ani, ungerii au atras de partea lor o serie de elemente românești; pentru un mai mare prestigiu și pentru a-i seduce mai ușor le-au oferit posturi și situații sociale avantajoase, iar pe unii i-au pus în fruntea a trei reviste românești..., create de guvernul maghiar special pentru lupta cu separatismul și pentru propagarea ideii culturii și statalității maghiare, a fraternității și unității cu ungerii. Judecând după reacția presei românești, faptul de joacă eficient propaganda panromânistă”.

Cele trei rapoarte sus-menționate constituie, se poate presupune, doar un episod din activitatea lui „Zagranicinai”. Urmează ca cercetătorii să descopere și alte fapte ale acestuia care, după cum probează documentele analizate, nu puteau avea alt scop decât consolidarea „colosului cu picioarele de lut” și subminarea intereselor propriei națiuni.

Note

¹ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), fond 297, inv. 1, dosar 107, fila 2.

² *Din începuturile culturii basarabene. Convorbire cu un fruntaș basarabean din Iași, în Adevărul, anul al XVIII-lea, nr. 6231, 24 decembrie 1906.*

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Arhiva de Stat a Federației Ruse (ASFR), DP, Secția specială, fond 102, 1906, inv. 235, fasc. 1, dosar 936, fila 15; documentul citat cât și o serie de alte documente, analizate mai jos, au fost publicate și în lucrarea subsemnatului *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia, Chișinău, 2000*, p. 119-193.

⁸ ANRM, fond 297, inv. 1, dosar 98, fila 182 verso.

⁹ Moldovanul, anul I, nr. 1, 14 ianuarie 1907.

¹⁰ ANRM, fond 691, inv. 2, dosar 261, fila 6-6 verso.

¹¹ Ibidem, fila 1.

- 12 Ibidem, fila 2, 5.
 13 Ibidem, fila 4, 7-8 verso.
 14 Ibidem, fila 10-11.
 15 Ibidem, fila 12.
 16 Ibidem, fila 13.
 17 Ibidem, fila 14-14 verso.
 18 Ibidem, fila 16.
 19 Ibidem, fila 18.
 20 Ibidem, fila 23.
 21 Ibidem, fila 30-31.
 22 Ibidem, fila 20.
 23 Ibidem, fila 22- 22 verso.
 24 Ibidem, fila 21.
 25 În jurul unei calomnii. Scrisoarea dlui C. Stere, în Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, vol.1, București, 1989, p. 494-499.
 26 Ibidem.
 27 Ibidem.
 28 Ibidem.
 29 ANRM, fond 691, inv. 2, dosar 261, fila 24.
 30 Ibidem.
 31 Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812-1918*, Chișinău, 1992, p. 218.
 32 ANRM, fond 691, inv. 2, dosar 261, fila 25-25 verso.
 33 Ibidem.
 34 Ibidem, fila 23-23 verso.
 35 Ibidem, fila 26.
 36 ANRM, fond 297, inv. 1, dosar 98, fila 182 verso.
 37 Ibidem, fila 130 verso- 131.
 38 Ibidem, fila 179.

39 Ibidem, fila 180-180 verso; Negru, Gheorghe, *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*, Chișinău, 2000, p. 64.

40 ANRM, fond 297, inv. 1, dosar 98, fila 181-182 verso.

41 Ibidem, fila 183-183 verso.

Summary

This study reflects, based on National Archives of Moldova documents, some aspects of the activity of Gheorghe Madan who, upon his return to Bessarabia from Romania, in 1906, initially manifested himself as „personal agent” of Bessarabia’s Governor and later, from September 1909 – as agent of the Police Department within the Ministry of Interior of the Russian Empire. Gh. Madan was involved, through the denunciations he made to the authorities, in the expulsion from Chișinău of Sergiu Cujbă, editor of the newspaper Basarabia; in the anti-Stere campaign of the conservative press of Romania; in the analysis of the assimilation processes in Bessarabia and of the increase in Romania’s influence in the region etc. After advocating for a while the national rights of Bessarabian Romanians, Gh. Madan unexpectedly passes to the camp of those supporting the russification of Moldovans, thus contributing to the strengthening of the „colossus with clay feet” and to the undermining of the interests of his own nation.

Key words: Bessarabia, censorship, Russian Empire, Gheorghe Madan, press.

Revista română de JURNALISM și COMUNICARE